

Kusai Sándor Zoltán

A vezetői generációs rendszer helye és szerepe a Kínai Kommunista Párt működésében és hatalmi mechanizmusában

Bevezetés¹

A kínai politikai rendszer működésének relatív hatékonysága sok kutatót meglep az utóbbi időkben. Különösen azért, mert a sokak által várt politikai destabilizálódás, sőt rendszerszintű összeomlás nem következett be az elmúlt évtizedekben, években. Számos ok áll e jelenség mögött, amelyek véleményem szerint lényegében két fő kategóriába sorolhatók. Az egyik a politikai rendszer új rendszerszintű sajátosságaival írható le, míg a másik a Kínai Kommunista Párt (KKP) politikai és hatalomgyakorlási technikáinak változásával magyarázható. E tanulmányban az utóbbi tényező s annak posztmodern kulcseleme, a generációváltási rendszer alaposabb vizsgálatát tűzöm ki célul.²

A politikai és hatalomgyakorlási technikák kiemelkedő jelentőségük ahhoz, hogy a politikai folyamatok adekvát módon legyenek képesek kezelni a társadalom változó szükségleteit, s ezzel megalapozzák a párt hatalmon maradását, azaz a politikai stabilitásnak azt az értelmezését, amely napjaink Kínai Népköztársaságában (KNK) dominál.³

Mivel a KNK politikai stabilitása jelentősen befolyásolja nemzetközi szerepét, együttműködő partnerként, illetve versenytársként jellemző viselkedését, a kínai politikai és hatalomtechnikai tényezők feltárásának nemcsak tudományos, hanem gyakorlati jelentősége is van.

A Kínai Kommunista Párt hatalomgyakorlási technikái

A KKP szervezetét, ideológiáját, politikaformáló és hatalomgyakorló mechanizmusait tekintve a leninista típusú, forradalmi élcspartpártok közé tartozik, s ezt a jellemzőjét ma is

¹ A kézirat lezárásának dátuma: 2018. augusztus.

² Az előbbi aspektusra *A kínai politikai rendszer néhány új sajátossága* című tanulmányomban világítottam rá.

³ A politikai stabilitás fogalma többféle vetületben is értelmezhető. Egyik értelmezése a posztmodern többpárti képviseleti demokráciákra jellemző, s lényege a rendszer alapvető stabilitása, amely az alapelemek fenntartását jelenti, függetlenül a differenciált társadalmi érdekeket és értékeket megjelenítő pártformációk kormányzati váltakozásától. A KNK-ban, illetve a KKP-ban egy másik, tekintélyelvű értelmezés dominál, amely a politikai stabilitást összeköti, azonosítja a hatalmi mechanizmus és kormányzati-politikai gyakorlat stabilitásával.

nyíltan felvállalja. Az 1980–90-es évek jelentős részét jellemezte az a belső ideológiai vita és munka, amely eredményeként a KKP a 2000-es évek legelején meghozta azt a döntését, hogy ilyen típusú párt is marad, s nem lép a szociáldemokratizálódás útjára.⁴ Ugyanakkor a párt egyedi történelmi utat járt be, mind belső fejlődésében, mind a 20. századi kínai társadalmi-politikai küzdelmekben és polgárháborúiban, mind pedig kormányzópárti léte közel hét évtizedében. Mai hatalomgyakorlása ezért nem értelmezhető megtett útjának kontextusa nélkül.

A KKP eredete, éthosza, korai hatalomgyakorlási technikái

Az 1921-ben alapított KKP a Komintern szárnyai alatt épült fel a marxista ideológiát leninista pártszerkezetben társadalmilag és politikailag érvényre juttatni szándékozó politikai párttá. Miközben történetének első közel három évtizedében a párt sorsa, belső fejlődése szorosan összekapcsolódott a korszak összetett világtörténelmi és kínai történelmi folyamataival, e tanulmány számára most az a fontos, hogy keletkezése a kínai társadalom válságához és a 20. század gyarmatosítás kori történetének nemzetközi folyamataihoz is szorosan kötődött. E közel három évtizedben a KKP folyamatosan a pusztta fennmaradásáért küzdött, s eközben formálódott ki az a szervezeti, ideológiai és politikai arculata, éthosza, amely mindmáig kihat alapvető jellemzőire.

Forradalmi élcsapatpártként a KKP meghatározó belső szervezeti vonása volt a demokratikus centralizmus elvére felépített szervezeti és politikai döntéshozatali struktúra, amely garantálni hivatott a párt realista, a tagság akarataira épülő politikai döntéshozatalát és a politikai cselekvés hatékonyságát biztosító végrehajtási egységét és fegyelmezettségét. E szervezeti alapelv hivatott biztosítani a belső megosztottság frakciókban formalizálódó tendenciáinak megakadályozását is. Ugyanakkor a társadalmi-politikai valóság nyomása alatt folyamatos politikai, sőt fegyveres harcot folytató KKP-ban a kezdetektől kialakult a nézetek, politikai elképzelések többfélesége, amely folyamatos belső ideológiai-politikai vitákhoz vezetett, ami megjelent a szervezeti leképeződésben, azaz az – egyébként tiltott – irányzatok, frakciók, hatalmi csoportosulások létében és politikai küzdelmeiben is. Különösen a párt túlélésének kulcsfontosságú időszakában, a hosszú menetelés (1934–36) során öltöttek e küzdelmek radikális formát, s ekkor alakultak ki megoldási módszereik is, amelyeket a vesztes irányzatok és frakciók felszámolása jellemezett, gyakran vezetőik fizikai megsemmisítése árán is. Ez nem volt egyedülálló a kommunista világmozgalomban, főként a sztálinista áramlat dominanciára jutását követően, de a KKP-ban különösen explicit módon nyilvánult meg.

Történetének korai szakaszaiban a KKP egyszerre volt – országos szinten – forradalmi harcot folytató, lázadó politikai erő, illetve az ország kisebb-nagyobb területein – helyi szinten –, az úgynevezett forradalmi bázisterületeken hatalmat gyakorló, kormányzó párt. Ezért a párt már korán gyakorolni kezdte a kormányzás összetett feladatát is. Ebben az időszakban alakult ki a KKP hatalomgyakorlási módszereinek archetípusa, amely a későbbi országos kormányzás módszereit előlegezte meg. A párton belüli küzdelmek könyörtelensége

⁴ RUDD 2018a.

a kormányzati módszerekben is megjelent, főként a valós vagy vélt társadalmi és politikai ellenfelekkel szemben alkalmazott elnyomó intézkedésekben.

A polgárháborúk időszakában a KKP-ban olyan sajátos éthosz alakult ki és erősödött meg, amelyben a párt létéért folytatott küzdelem a politikai harc könyörtelenségét is szentesítette, mind a kormányzás eszközeiben, mind a párton belüli politikai nézeteltérések kezelésében. A többé-kevésbé nyílt formában vagy éppen zárt belső fórumokon zajló politikai, ideológiai küzdelmekben a „győztes mindent visz” elve érvényesült.⁵

A kormányzópárti működés első három évtizede

A KKP 1949-ben került hatalomra, és 1951-re terjesztette ki uralmát a KNK egész mai területére. Az 1954-ig tartó időszakot politikai vetületben a párt hatalmának konszolidálása, a KNK alkotmányos és politikai rendszerének alapvető kiépítése jellemezte. E berendezkedés alapvetően a szovjet mintájú rendszert vezette be, bizonyos egyedi sajátosságokkal.⁶ Ugyanakkor a KKP-ban az országos kormányzás kezdeti időszakában is folytatódtak a belső viták, s időnként világosan elkülönülő irányzatok és politikai csoportok alakultak ki. A hatalomra kerülés előtti időszak éthosza nemcsak áthatotta a párt működését, hanem a személyi kontinuitás annak továbbélését is biztosította, hiszen a vezetők a polgárháborús időszakban érdemeket szerzett személyi körből kerültek ki.

Ahogy a hatalmas, elmaradott és sokszínű ország kormányzásának, a KKP gazdasági, társadalmi, ideológiai és politikai programja megvalósításának bonyolultsága, valamint a belső és külső politikai környezet fordulatai sorra kibontakoztak, a kínai vezetésben egymás után alakultak ki az ideológiai és politikai-hatalmi konfliktusok (1954–59). A párt ezeket a küzdelmeket a korábbi időszak eszközeivel és módszereivel oldotta meg. A koreai háború, az államosítás és erőltetett kollektivizálás, majd a nagy ugrás politikai fordulatai nemcsak az elnyomott társadalmi csoportokkal szembeni könyörtelen fellépést jelentették, hanem nyílt politikai összeütközések is kísérték azokat a KKP-ban. Ezek az aktuális döntéssel – az azt fémjelző Mao Zedong (Mao Ce-tung) elnökkel – szembeszálló vezetők és csoportok vereségével végződtek, s az érintettek közül többen is életükkel fizettek vereségükért.

A nagy ugrás kudarca utáni kényszerű gazdasági és társadalmi konszolidáció (1960–65) időszaka volt az egyetlen jelentős szakasz, amelyben a hosszú menetelés óta meghatározó politikai pozíciót élvező Mao meghátrálásra kényszerült, s az eltérő politikai programot kidolgozó, mérsékeltebb csoport jelentős befolyásra tett szert az ország kormányzásában. Ebben a helyzetben következett be a kormányzó KKP-n belüli addigi legélesebb politikai harc, a kulturális forradalom (1966–1976), amely során a korábban kialakult sajátos hatalmi-politikai technikák és módszerek legszélesebb tárházát alkalmazták. A küzdelem kettős jelleget öltött, a párton belüli viták és pozícióharcok a mérsékeltebb erők megerősödését hozták az intézményes struktúrák kereteiben, amire válaszul a Mao és környezete vezette radikálisok kivitték a politikai küzdelmet az utcára, s tömegmozgalommal győzték le ellenfeleiket. Politikai technikaként háttérbe szorult az intézményes fórumokon folytatott vita és a stabil kormányzás, s helyette az ellenfelek nyilvános megbélyegzése, meghurcolása,

⁵ HEILMANN 2017, 39–40.

⁶ HEILMANN 2017, 46–49.

fogságba vetése, fizikai sanyargatása, majd egy részük megsemmisítése vált uralkodóvá. Az intézményes, szabályozott mechanizmusokat felváltotta a tömegeket megmozgató vezéri önkény, illetve a politikai irányzatok folyamatos feldarabolódása és gátlástalan küzdelme egymással.

A káosz végére Kína a kormányozhatatlanság és felbomlás határára, a KKP pedig az önfelszámolás peremére került. Mao halálakor (1976) mindez intenzív politikai válságként jelentkezett, amelyen a pártvezetők egy része Deng Xiaoping (Teng Hsziao-ping) vezetése alatt egy palotaforradalommal – a négyek bandájának puccsszerű letartóztatásával – lett úrrá. E megoldás nem igazán különbözött a korábbi időszakok módszereitől, nem volt idegen a KKP éthoszától, bár új szelek előjele volt, hogy bukása után a négyek bandáját csak politikailag – nem pedig fizikailag – semmisítették meg.

A politikai-hatalmi technikák a kulturális forradalom után

A kulturális forradalom után a KKP működésének, politikaformálásának újraintézményesítése, a párt- és állami struktúrák helyreállítása, a normális kormányzati, igazgatási ügymenethez való visszatérés volt az első lépés. Mindezt a Deng Xiaoping által létrehozott politikai csoportosulás hatalmának konszolidációja és ideológiai megalapozása kísérte. Valójában a hatalomgyakorlás technikái, módszerei szempontjából visszatérésre került sor a korábban létrehozott állampárti irányítású, tekintélyelvű pártállami szerkezethez, amelynek azonnali kedvező hatása volt az ország stabilitására és fejlődésére. Hivatalosan továbbra is tiltott maradt a KKP-n belüli csoportosulások létrehozása és működése. A fő hatalomtechnikai folyamat a kulturális forradalomban meghurcolt káderek rehabilitációja és az irányításba való visszatérése volt, amely azonban nem járt a kulturális forradalom során felemelkedett politikusok és irányítóapparátus teljes kiszorításával.

A katasztrófával fenyegető politikai válságból egy széles politikai koalíció vezette ki a pártot és az országot, amelynek – a kiiktatott legradikálisabb irányzat kivételével – szinte valamennyi politikai tényező részese lett. E hatalmi koalíció formája egyfajta kollektív vezetés volt, amelyben kiemelt tekintélyt élvezett Deng Xiaoping, aki viszont törekedett egyfajta konszenzusépítésre, legalábbis a stratégiai fontosságú kérdésekben. A tekintély által irányított kollektív vezetés, a döntéshozatal előtti belső viták, a végrehajtás pragmatikus rugalmassága voltak a fő politikatechnikai elemek, amelyek a tekintélyelvű pártállami rendszer alapvető keretein belül finomították a pártállam működési mechanizmusait.

A párt cselekvőképességének helyreállítása szempontjából kulcsfontosságúnak bizonyult a döntéshozatali folyamatok újraszervezése, konszolidálása, a politikai viták józan keretek között tartása. A hagyományos élszapatpárti működés – a kulturális forradalom nyilvánvaló tanulságai szerint – önmagában ezt nem tudta biztosítani, szükség volt a politikai mechanizmusok újragondolására és a párt éthoszának megújítására is. Ez azonban nem vált azonnal nyilvánvalóvá, s idő kellett ahhoz is, hogy az újítás gondolata gyakorlati formát öltjön.

A biológia könyörtelen törvényei napirendre tűzték a gerontokrácia – a vezetői garitúra előregedése – kezelésének kérdését is. Ennek első megoldási kísérlete volt a KKP Központi Tanácsadó Bizottságának (KTB) létrehozása és működése 1982–92 között. E terület biztosította az idős vezetők visszavonulását a napi politikai és kormányzási ügyek

intézésétől, de közben jórészt megőrizte befolyásukat, ráhatásukat a politikaformálásra, a fő irányvonal döntésekre.

Ezzel párhuzamosan zajlott a kínai reform- és nyitási folyamat előkészítése, majd gyakorlati elindítása 1978–79-ben. A reformok elindítása a mezőgazdaságban és a falusi társadalomban viszonylag gyorsan érzékelhető gazdasági és jóléti eredményeket hozott, s ezzel politikai mozgásteret és időt adott ahhoz, hogy a továbblépés útjait végiggondolják. Az erőteljes pragmatizmus azonban a koncepcionális, sőt ideológiai megalapozás igényét hozta felszínre, amely szinte az 1980-as évek egészét kitöltötte, s amelynek eredménye a Deng Xiaoping-i Esmékben öltött testet.

Miközben 1984-től elindultak a városi gazdaság és társadalom átalakítását célzó reformok is, az egyre bonyolultabbá váló belső helyzet és a további intézkedések kényszere újra kiélezte a párton belüli politikai és ideológiai küzdelmeket, fokozatosan megbontotta a kulturális forradalom utáni konszolidációt, a létrejött politikai-hatalmi koalíció kohézióját. E folyamatot felerősítette a nemzetközi környezet átalakulása, a Szovjetunió és a kelet-közép-európai pártállami rezsimek válsága, majd összeomlása is. Mindez 1987-től a KKP-n belüli politikai küzdelmek kiéleződését idézte elő, amely végül a reformkorszak eddigi legnagyobb politikai válságához, az 1989-es megmozdulásokhoz vezetett. Politika- és hatalomtechnikai szempontból ezúttal a párton belüli küzdelmekben visszaszoruló reformpárti erők kísérelték meg az intézményi kereteken kívül, tömegmozgalom formájában felszínre törő erőket felhasználni a párton belüli ellenfelek legyőzésére. Kísérletük azonban – nagyrészt Deng és a félig visszavonult vezetők beavatkozása nyomán – kudarcot vallott, a tömegmozgalmakat leverték, s a rendszerváltás lehetősége lekerült a napirendről Kínában.⁷

1989 végére a radikális reformerek kiszorultak a KKP politikai irányításából, ugyanúgy, ahogy 1976-ban a radikális maoista erők sorsa is ez volt, bár a politikai éthosz változását jelezte, hogy fizikai létük egyik esetben sem került veszélybe. 1989–92 között a politikai válság utáni újabb konszolidációs időszak következett, amelyet a politikaformálási és hatalmi mechanizmusok részleges újraszabása, a párton belüli csoportok – jórészt máig meghatározó – új egyensúlyának kialakulása jellemezett, majd Deng Xiaoping 1992-es dél-kínai utazása során döntő lökést adott a reformok újraindításának. Deng ekkor véglegesítette a párt belső politikai mechanizmusainak működését, amelynek meghatározó eleme a generációs rendszer lett, 1992 őszén felváltva a KTB-t is.

A vezetői generációs rendszer szerepe, jelentősége

A mai kínai politikai folyamatok ritmusát – a kommunista pártok hagyományos, ötéves politikai ciklusa mellett, illetve azt alapjaiban meghatározva – a vezetői generációs rendszer 10 és 5 éves ciklusa határozza meg. E rendszer valójában egy részben formális, részben informális szabályrendszeren alapuló politikai és hatalomgyakorlási technika, amely erőnként fedi le a KKP – és a KNK – politikai mechanizmusait, és egyfajta generális keretrendszerbe foglalja a politika-technika többi elemének működését is.⁸

⁷ ZHAO 2009.

⁸ MILLER 2017.

A vezetői generációs rendszer létrejötte és fejlődése

A vezetői generációs rendszer nem egy csapásra alakult ki, hanem fokozatosan, a politikai gyakorlat és kormányzás szükségletei szerint, a gyakorlati tapasztalatok alapján, a politikai válságok kihívásainak nyomása alatt jött létre és fejlődött.

A generációs rendszer gyökerei visszanyúlnak a kulturális forradalom végéig, amikor a meghurcolt politikai szereplők visszatérésével, majd a reformok és nyitás politikájának elindulásával óhatatlanul felmerült egyfajta életkori egyensúly és a tapasztalat, szakértelem és kezdeményezőkézség, megújulási képesség összhangjának szüksége. Az első körben a rendkívül idős, a polgárháborúban kinőtt vezetői garnitúra fokozatos háttérbe vonulására teremtettek szervezeti keretet a KTB létrehozásával, amely kivonta a napi politikai döntésekből a 70–80-as években járó politikusokat, viszont számottevő formális politikai befolyást őrzött meg számukra. 1980–82 között a KKP és KNK formális vezetését olyan fiatalabb politikusok vették át, akik a 60-as években jártak, de még szorosan kötődtek a párt hatalomra kerülése előtti tevékenységhez is. Az 1980-as évek második felének politikai küzdelmei, főként az 1987–89-es mély politikai válság folyamatai, az idősebb generáció formális beavatkozásai azonban igazolták, hogy ez a megoldás sem a különböző hatalmi csoportok viszonya, sem a politikai irányvonal tartós stabilizálása szempontjából nem bizonyult kielégítőnek.

A politikai válság 1989-es kulminálása, az akkorra már igen idős vezetők – köztük maga Deng Xiaoping – döntő beavatkozása a válságkezelésbe igazolta azt is, hogy a kulturális forradalom lezárását megalapozó kollektív vezetési koalíció tartós fennmaradása nem garantált. Az irányzatok akkori koalíciója önmagában nem volt képes biztosítani azt sem, hogy a politikai vitákat a pártban tartsa, s egyik irányzat se vigye azokat ki az utcára, megkísérelve a klasszikus Mao-i tömegharccal legyőzni ellenfeleit.

Deng Xiaoping ezért utolsó éveiben kialakított és elfogadtatott a párttal egy generációváltási szisztémát, amely beilleszthető a KKP demokratikus centralista, élcsapatpárti szervezeti formájába és működési rendjébe, összhangban van a többi politika- és hatalomtechnikai módszerével, és alkalmas a párton belüli irányzatok és konfliktusaik kordában tartására. A rendszer fokozatosan rajzolódott ki 1989 után, amikor Jiang Zemin (Csiang Ce-min) sanghaji párttitkárt a tömegmozgalmak leverését követően a KKP főtitkárává választották, illetve Deng Xiaoping átadta neki a Központi Katonai Bizottság elnöki tisztségét is, s egyidejűleg bejelentették, hogy ő a párt harmadik vezetői generációjának központi figurája. Ez azt is jelentette, hogy a párt első vezetői generációját Mao Zedong, második generációját pedig Deng Xiaoping nevével fémjelezték, s maga a vezetői generációk fogalma párttörténeti vagy elméleti fogalom – esetleg vitakérdés – helyett gyakorlati politikai fogalommal vált Kínában. A KKP 14. kongresszusán, 1992 őszén, amikor viszonylag konszolidált körülmények között került sor 1989 tanulságainak levonására és a reformok Deng által meghirdetett újraindítására, a generációs rendszer már politikai realitás volt a pártban, s mindez nem véletlenül esett egybe a KTB megszüntetésével sem.

A generációváltási rendszer ezt követően kiteljesedett, teljes rendszerré vált, és tovább fejlődött.⁹ Nemcsak a párt felső vezetői köreiben nyert polgárjogot, hanem szisztematizált módon a teljes párt- és állami hierarchiát átfogó szerkezetévé vált. A következő

⁹ MILLER 2017.

generációváltások során (2002, 2012) egyes szabályai módosultak, finomodtak, követve a pártban kialakult politikai viszonyok aktuális követelményeit, a különböző politikai-hatalmi csoportosulások közötti erőviszonyok mindenkori alakulását és több más tényezőt is.¹⁰ 2017–18-ig azonban még látszatra sem merült fel annak lehetősége, hogy e szisztémát megkérdőjeleznék, vagy azon fundamentális változásokat hajtánának végre, s 2022-ig várhatóan nem lesz teljesen világos, hogy a legutóbbi, 19. pártkongresszuson meghozott politikai döntések pontosan milyen mértékben és arányban módosítják a generációs rendszert és annak működését.¹¹

A generációs rendszer jellemzői és sajátosságai

A generációváltási szisztéma részben jogilag rögzített, kodifikált szabályok, részben formálisan elfogadott döntések, részben pedig informális, de tartós közmegegyezések egymáshoz kapcsolódó rendszerét jelenti, amelyek egyik része nyilvános, másik része nem nyilvános, de – természetesen – köztudott, és a Kína-kutatásban mára számottevően értelmezett is.

A generációs rendszer jogilag kodifikált alapjai a KKP pártalkotmányában rögzített tételek, miszerint elvetik a személyi kultusz minden formáját, illetve senki nem tölthet be semmilyen vezető tisztséget élethossziglan, s nyugalomba kell vonulnia a hatályos rendelkezések szerint meghatározott életkorban.¹² A KNK alkotmányában e politikai alapvetésnek megfelelően van limitálva két, egyenként ötéves terminusban a legtöbb állami vezetői tisztség betölthetősége, beleértve a miniszterelnök, a parlamenti elnök, az ellenőrzési bizottság elnöke, a legfelső bíróság elnöke és a legfőbb ügyész tisztségét is. 2018-ig ez az előírás vonatkozott a KNK elnökére is, de akkor ezt a korlátozást eltörölték.¹³

Az alkotmányos korlátoknál is fontosabbak azonban az egész kínai párt- és államparátust átfogó káderrendszerben jogszabályilag rögzített nyugdíjbavonulási korhatárok, amelyek kiterjednek a vezető tisztségviselőkre is.¹⁴ Ezek értelmében az általános nyugdíjkorhatárhoz (férfiak 60., nők 55. életév) képest a miniszterhelyettesi besorolási szintű vezetők 62., a miniszteri besorolású vezetők 65., a miniszterelnök-helyettesi és magasabb szintű vezetők pedig 70., illetve 75. életévük betöltése után vonulnak nyugdíjba. A pártalkotmány, a KNK alkotmánya és a káderrendszer jogszabályi előírásai így együttesen szabnak felső életkori korlátokat a különböző vezetői tisztségek betöltőinek, ami – a KKP és a KNK ötéves politikai, illetve államjogi tisztújítási ciklusait figyelembe véve – meghatározza a vezetők legmagasabb megválaszthatósági életkorát is.¹⁵

E formális keretek mellett, illetve azokkal összefüggésben a generációváltási rendszer egy sor informális szabályszerűséget is felvett. Ezek közé tartozik, hogy a legfelső politikai

¹⁰ MILLER 2017, 2018; HEILMANN 2017, 163–166.

¹¹ MILLER 2018.

¹² Constitution of the Communist Party of China 2017, 10. cikk 6) pont és 38. cikk.

¹³ Zhonghua Renmin Gongheguo Xianfa 2018.

¹⁴ A kínai káderrendszerben a helyi kormányzati, tartományi és országos állami, közigazgatási vezetők, a KKP, a pártok, a KNPTT, a tömegszervezetek, a fegyveres erők vezetői, a bírók és ügyészek, az állami média és más intézmények, az állami vállalatok vezetői egységes hierarchia-, előmeneteli és más jogszabályi rendszerbe tartoznak, függetlenül attól, hogy melyik szektorban tevékenykednek. – HEILMANN 2017, 114–125.

¹⁵ MILLER 2017, 2018; NAUGHTON 2018.

szinteken 50-es éveik második és 60-as éveik első felében járó vezetők kerülnek a különböző tisztségekbe, a miniszteriális, tartományi vezetői és ennek megfelelő besorolású egyéb szinteken az 5-10 évvel fiatalabb korosztályok képviselői kerülnek pozícióba. Kialakult egyfajta szervezett szisztéma, amelyben a legfelső vezetők nagyjából 10 évenkénti generációs váltásai 5 évente, azaz lényegében „félidős” időzítéssel együtt járnak a közbülső, „feles” korosztály képviselőinek rotációjával is.¹⁶ Így szinte „hímzőöltéses” módon van biztosítva a szükséges mértékű folytonosság, elkerülhetők a drasztikus politikai irányváltások és fordulatok, s a politikaformálást és végrehajtást a változás és a kontinuitás sajátos, dinamikus egyensúlya jellemzi. A különböző szinteken ezt segíti az is, hogy a következő generációváltás során kiemelt pozícióra esélyes politikusok általában már korábban bekerülnek a megfelelő vezetőtestületekbe, s így megszerezhetik a későbbi sikeres tevékenységhez szükséges gyakorlatot, tapasztalatokat is.

Az elmúlt évtizedekben a megválaszthatósági életkori határok kisebb fluktuációt mutattak: a legfelső szinten kezdetben a 70. életév, a későbbiekben a 68. életév, mostanában pedig ismét a 70. életév betöltése jelenti a határt. Gyakorlatilag tehát a pártállami szerkezetben politikailag kulcsfontosságú párttisztviselők betölthetőségének nem a ciklusok számának korlátozása a fő kritériuma, hanem az életkori szabályok érvényesülése.¹⁷

A generációs rendszer fontos jellemzője, hogy a nyugalomba vonult vezetők nem tűnnek el a politikai színtérről teljesen. Folyamatosan nyomon követhetik a fő politikai folyamatokat, rendszeresen tájékoztatást kapnak a releváns információkról, s időnként tanácsaikat, véleményüket is kikérik. Ez nemcsak a felső vezetők köreiben jellemző, hanem a káder-nómenklatúra alacsonyabb szintjein is.¹⁸ A generációs rendszer ezzel kiváltja a KTB korábbi szerepét, s egyrészt hozzájárul a kontinuitás érvényesüléséhez, a szakmai-politikai tapasztalatok hasznosításához, másrészt csökkenti a visszavonulás utáni vezetői frusztrációt, amelynek meglehetnek a maga politikai árnyoldalai is.

Mára a generációváltási szisztéma gyakorlati eredménye az lett, hogy az ország különböző szintű párt-, állami és más vezetői tisztségeiben egymást követő, bizonyos tapasztalatokkal már rendelkező, karrierjük során érdemeket felmutató korosztályok váltják egymást, immár közel három évtizede. A káder- és vezető kiválasztás rendszere szisztematizáltabbá vált, a gerontokrácia megszűnt, a modernebb és innovatívabb gondolkodás is teret nyert, a fő humánpolitikai folyamatok sok szempontból kiszámíthatóbbakká váltak.

A generációs rendszer illeszkedése más hatalmi-politikai technikákhoz

A KKP jellegéből adódóan sokféle politicatechnológiai technikát alkalmaz egyidejűleg. Itt csak a generációs rendszer legfontosabbakra gyakorolt hatásainak áttekintésére van lehetőség.

A politikaformálásban és végrehajtásban fontos szerep jut a káder kiválasztás és káderképzés, illetve az előmenetel rendjének, amelyet a párt hagyományosan intézményes keretek

¹⁶ MILLER 2017.

¹⁷ MILLER 2018; NAUGHTON 2018; BROWN 2014, 2016.

¹⁸ A kínai Külügyminisztériumban például a nyugalmazott vezetők, nagykövetségek számára külön infrastruktúra áll rendelkezésre ahhoz, hogy nyomon követhessék a mindenkor diplomáciai fejleményeket, s intézményesített lehetőségük van arra is, hogy véleményüket, javaslataikat eljuttassák a hivatalban lévő vezetőkhez.

között érvényesít. A generációs rendszer megnövelte a kiválasztás és előmenetel objektivitását, az állampárti struktúra meritokratikus jellegét, előtérbe tolta a fiatalabb, szakmailag képzetesebb és a változó, modern feltételekhez közelebb álló káderek pozícióba kerülését.

A hatalmas területű, differenciált Kínában az állami-birodalmi egység fenntartásának ősi politikai technikája a helyi és regionális vezetők földrajzi rotációja, ami elejét hivatott venni regionális hatalmi bázisok kialakulásának, illetve – szélsőséges esetekben – egyes régiók elszakadási törekvéseinek. A generációs rendszer ezt a hatalmi technikát is számottevően befolyásolja. A különböző korosztályokhoz tartozó vezetők kiválasztásában mára elvárassá vált, hogy sikeres helyi és regionális vezetői tevékenységet mutassanak fel az ország legfejlettebb, illetve elmaradottabb, eltérő gazdasági jellegű, társadalmi szerkezetű és mentalitású régióiban egyaránt. A földrajzi rotáció ezzel beépült a generációs rendszer szerkezetébe, a generációs rendszer pedig ösztönzően hat a földrajzi rotáció átgondoltságára, hozzájárul a politikai, igazgatási tehetség, kezdeményezőkészség egyenletesebb eloszlására, s ezzel a regionális különbségek kezelésére is.

A generációs rendszer kapcsán erősödött a vezetők bizonyos mértékű funkcionális rotációja. Ezzel a komoly szakmai teljesítményt felmutató fiatal káderek lehetőséget kapnak arra is, hogy szakterületükhöz közel álló más szférákban is tapasztalatokat szerezzenek, s igazolják hatékony igazgatási képességeiket. A rotáció nemcsak a felső vezetőknél növeli a generációs rendszerben önjártermelő politikai és kormányzati elit társadalom-, ország-, helyismeretét, szakmaiságát és árnyalt politikai gondolkodását, hanem az irányítás más szintjein is.¹⁹

Létrejötté óta a KKP egyik fő kihívása az eszmei, politikai és cselekvési egység megőrzése, a politikai viták kezelése és a pártban – minden tilalom ellenére – kialakuló és újratermelő irányzatok, érdek-, politikai és hatalmi csoportosulások együttélésének biztosítása. A párt történetében a legnagyobb válsághelyzetek rendszerint e probléma megoldatlansága miatt keletkeztek, s az ebből következő küzdelmek erősen befolyásolták a párt könyörtelen éthoszát is. A három képviselő koncepció, a párt új társadalmi csoportok előtti megnyitásának 1990-es évek végén történt bevezetése óta e kérdés jelentősége tovább nőtt. A generációs rendszer nem szüntette – és nem is szüntethette – meg a belső egység alapvető politikai problémáját, de hozzájárult viszonylagos konszolidálásához, a párton belüli politikai-hatalmi küzdelmek és irányvonalharcok józan keretek között tartásához.²⁰ Jórészt ennek tudható be, hogy az 1989 után a pártban kialakult irányzati-politikai, hatalmi csoportkoalíció – kisebb-nagyobb módosulásokkal és korlátozott belső ütközésekkel – napjainkig fennmaradt és működőképes.

Azzal, hogy a generációváltások időről időre lehetővé teszik a stratégiai-politikai irányvonal rendszeres korrekcióját, finomítását, és megnyitják az ebből következő személyi változások lehetőségét is, érzékelhetően csökkentik a párton belüli küzdelmek élességét. Ezzel hozzájárulnak ahhoz, hogy e küzdelmek már nem életre-halálra szólnak, a győzelmek és vereségek nem „véglegesek”, hanem minden erőviszony-konstelláció csak egy kötött időszakra szól. Ez a hatás a KKP éthoszának posztmodern kifinomodását is kiváltotta.

¹⁹ A legtehetségesebb fiatal kínai diplomaták például magasabb karrierpozícióba lépésük előtt hosszabb-rövidebb időt töltenek egyes helyi kormányzatok külkapcsolatairól felelős vidéki beosztásokban, s ezzel az országos külpolitika, diplomácia és a konkrét társadalmi igények összefüggéseiről is gyakorlati tapasztalatokat szereznek.

²⁰ RUDD 2018b; Xi 2017b, 17–18., 22., 54–63.

A generációs rendszer azzal, hogy nagyjából belátható időtartamhoz köti minden kínai vezető hatalomgyakorlását, érzékelhetően limitálja a személyi hatalom és annak külsődleges megnyilvánulási formája, a személyi kultusz lehetőségét is. Ezzel erősíti a kollektív vezetés politikailag rugalmasabb működését, lehetővé teszi az irányzatok közötti kompromisszumok fenntarthatóságát, illetve csökkenti az egyszemélyi hatalom szélsőséges politikai kockázatait.

Részben e hatásoknak tudható be, hogy az 1990-es évek óta a KKP-ban lezajlott politikai küzdelmek nem vezettek végletes megosztottsághoz, drasztikus töréshez, a rezsim komoly válságához vagy megingásához, bár szinte minden pártkongresszus előtt jellemző volt a kiéleződésük, és néhány befolyásos, perspektivikus politikus bukásához is elvezettek, de nem jártak fizikai megsemmisítésükkel.²¹

A generációs rendszer hatékonysága és kihívásai

A vezetői generációváltási szisztéma létrejötte óta eltelt három évtized beigazolta viszonylagos hatékonyságát. Az utóbbi időszak relatív politikai kiegyensúlyozottsága, a párton belüli politikai küzdelmek józan keretek közötti lefolyása, a párt politikai cselekvőképességének és társadalmi támogatottságának megőrzése, a politikai döntéshozatal és végrehajtás viszonylagos rendezettsége egyaránt azt mutatja, hogy a generációs rendszer elérte célját, és hatékonyan tölti be funkcióját.

A szisztéma napjainkban a kínai politikai rendszer technikai feltételrendszerének, politikai-hatalmi mechanizmusainak integráns részévé vált, s nemcsak a felső és magas szintű vezetői szinteken, hanem a politikai, párt-, állami, igazgatási szerkezet egész vertikumában. A generációs rendszer kellő rugalmasságot is mutat, képes arra, hogy szabályrendszere és működése kövesse a változó kínai társadalmi és politikai valóság fejleményeit, mérsékelje a KKP-n belüli politikai küzdelmek korábbi szélsőséges kilengéseit. Ennek okán napjainkban a rendszer összességében elég jó állapotot mutat.

A rendezett generációváltások ellentmondásokat, konfliktusokat fékező hatásai kedveznek a kollektív vezetésnek, a kiegyensúlyozott politikai működésnek, s különösen a fejlődés és kormányzás viszonylag konszolidált, sikeres időszakaiban hatékonyak, mivel fékezik és korlátozzák a radikális stratégiai-politikai és ideológiai irányváltásokat.

E kedvező kihatásnak azonban árnyoldala is van, amely rámutat a generációváltási szisztéma korlátaira. A legfontosabb korlát, hogy a rendszer kötött ciklikusságával, időintervallumaival és folyamatos egyensúlykényszereivel limitálja a politikai döntéshozatal rugalmasságát, megújulási képességét. Ennek tipikus példája volt a 2008–09-es világgazdasági válság kínai hatásainak kezelése, amely egyrészt stabil, kockázatkerülő, összességében sikeres aktuális gazdaság- és társadalompolitikában öltött testet, viszont számottevően megkésett a válság okozta kihívásokra adandó strukturális reformválaszok kidolgozásával és megvalósításával. A kollektív vezetés kiegyensúlyozottsága gátolta a szükséges politikai fordulat megvalósítását, és ezzel növelte a kedvezőtlen gazdasági, társadalmi és politikai

²¹ Például: Chen Xitong PB-tag, pekingi párttitkár – 1995; Chen Liangyu PB-tag, sanghaji párttitkár – 2006; Bo Xilai PB-tag, csungkingi párttitkár – 2012; Sun Zhengcai PB-tag, csungkingi párttitkár – 2017.

folyamatok kifizetését és hatásait, rontotta a soros generációváltáskor, 2012-ben már elkerülhetetlenné vált új reformhullám bevezetésének feltételrendszerét.²²

A Xi Jinping (Hszi Csin-ping) vezette ötödik vezetői generáció hatalomra kerülése óta zajló politikai folyamatok egyben jelzik a generációs rendszer további működése és fejlődése előtt álló kihívásokat is. A generációs rendszerből következő kötétségek összeütközésbe kerültek az aktuális gazdasági, társadalmi, ideológiai és politikai helyzet, a KKP tekintélyét érő kihívások és korlátozott megújulási képessége korrigálásának szükségességével. A 2010-es évek második felére a generációs rendszer politikai stabilizációs hatásai részben a változások útjában álló inerciák formáját öltötték. A párt vezetésének meghatározó része úgy látta, hogy az új fejlődési szakasz követelményeinek megfelelő, lényegi korrekciók megkövetelik a politikai döntéshozatal, a hatalomgyakorlás centralizálását, a végrehajtás hatékony megszervezését, illetve az erre rendelkezésre álló időszak kiterjesztését.²³ Ennek részeként – Xi főtitkár hosszú idő óta példátlan politikai piedesztálra emelése, politikai programjának, a „Xi Jinping-i gondolatnak” a párt és az állam programadó dokumentumaiba való felvétele és személyes hatalmának nagymértékű megerősítése és kiszélesítése mellett – 2017–18-ban újraértelmezték a generációs rendszer szabályait is, kinyitva a főtitkár-elnök hatalmon maradásának formális politikai és jogi korlátait.²⁴ Ennek jele az is, hogy a KKP legfelső vezetésébe, a Politikai Bizottság hétfős Állandó Bizottságába nem választottak be olyan életkorú politikust, aki az esedékes következő generációváltáskor, 2022-ben nyilvánvaló utódja lehetne a főtitkár-elnöknek. Így elvben lehetővé vált, hogy Xi 2022-ben ne vonuljon vissza, hanem az általa fémjelzett vezetői generáció akár öt vagy több évvel meghosszabbítsa hivatali idejét. Természetesen jelenleg erre vagy ilyen szándékokra vonatkozóan még nincsenek biztos ismeretek.

Ugyanakkor a generációváltási rendszer többi kritériuma érvényesült a KKP 19. kongresszusán, illetve az új parlamenti ciklust elindító állami személyi döntésekben is. A központi párt- és állami vezetés minden tagja a generációváltási szisztémában előírt életkori korlátokon belül van, s a központi vezettestületek és állami szervek átlagos életkorában is bekövetkezett az ilyenkor szokásos fiatalítás.²⁵

Mindez azt mutatja, hogy a generációs rendszer nem szűnt meg a KKP-ban, viszont elindult egyfajta átalakítási folyamat, amely a következő években magával hozhatja a szisztéma számottevő korrekcióját.²⁶

Következtetések

Mára – bár a külföldi elemzésektől eltérően a hivatalos kínai politikai formulákban háttérbe szorul a generációs rendszer propagálása – ez a politika- és hatalomtechnikai szisztéma szinte elválaszthatatlan részévé vált a kínai politikai rendszernek. Hatékonyabbá

²² PEI 2016; KRUGMAN 2016.

²³ MILLER 2018.

²⁴ A KNK alkotmányának 2018. márciusi módosítása, amely eltörölte az államfői poszt betöltésének kétciklusos korlátját, ennek a leglátványosabb jelzése. – Constitution of the Communist Party of China 2017; Zhonghua Renmin Gongheguo Xianfa 2018.

²⁵ MILLER 2018; NAUGHTON 2018.

²⁶ MILLER 2018.

teszi a KKP tradicionális politika- és hatalomtechnikai eszközei és módszerei működését, mintegy kulcselemmé vált azok egész rendszerében. Része volt és van a párt politikai éthoszána átalakulásában, és jótékonyan befolyásolja a politikai stabilitás megőrzésének, Kína hatékony és eredményes kormányzásának feltételrendszerét.

A generációváltási szisztéma – a politikai rendszer már megvalósult rendszerszintű finomhangolásával együtt, ahhoz logikusan kapcsolódva – jelentősen hozzájárult az utóbbi évtizedek gyors kínai fejlődéséhez, a viszonylagos belső társadalmi és politikai stabilitáshoz, a súlyos politikai válsághelyzetek kialakulásának megelőzéséhez.

A generációs rendszer ebben az összefüggésben Deng Xiaoping politikai hagyatékának fontos részét képező, jelentős politikatechnikai újítás, amely számottevő szerepet játszott és játszik abban, hogy a KKP az eddigiek során nem jutott a hasonló, leninista gyökerű, szovjet – kelet-közép-európai formájú kommunista állampártok sorsára, azaz nem veszítette el a hatalmat, nem szűnt meg vagy marginalizálódott, hanem továbbra is Kína megkérdőjelezhetetlen irányítóereje maradt.

A szisztéma sikerének titka, hogy konszolidálta és megszabadította a korábbi szélsőséges kilengésektől a KKP politikaformálását és hatalomgyakorlását. A politikatechnika szintjén lényegében hasonló korrekciót végzett el, mint a reformfolyamat a kínai gazdaságban és társadalomban, illetve az utóbbi évtizedek korlátozott rendszerszintű átalakításai a kínai politikai rendszerben és ideológiai szerkezetben. A KKP a generációs rendszer körül és révén újrászervezett politika- és hatalomtechnikája ugyan lényegében változatlanul hagyja a monolitikus, tekintélyelvű pártállami hatalmat gyakorló állampári szerkezet fő jellemzőit, viszont – e kereteken belül – korrigálja annak gyakorlati működését, hozzáigazítva azt a transzformálódó kínai társadalom és az átalakulóban lévő KKP feltételeihez, jellegéhez és viszonyaihoz. Elméleti síkon ez azt is jelenti, hogy az adott tekintélyelvű rendszeren való túllépés nélkül, a generációs rendszer sok tekintetben közelíti a KKP politikai folyamatait a posztmodern kor követelményeihez, s korlátozottan, sajátos kínai módon modellezi a politikai váltógazdaságon alapuló rendszerek működésének bizonyos elemeit.

Az utóbbi időszak fejleményei megmutatták a kínai generációs rendszer korlátait és kihívásait is. Ezek alapján nyilvánvaló, hogy a szisztéma a jövőben sem maradhat változatlan, hanem további folyamatos korrekcióra szorul. A finomhangolás első jelei már mutatkoznak, viszont végső kimenetelük és eredményességük ma még nem ítéltető meg. Annyi azonban már ma is vitathatatlanul látszik, hogy a kínai generációs rendszer a közeljövőben fennmarad, és jelentősen befolyásolja a KKP és KNK politikai folyamatait, ezért további tanulmányozása is szükséges.

Felhasznált irodalom

BROWN, Kerry (2014): *The New Emperors. Power and the Princelings in China*. London, Tauris.

DOI: <https://doi.org/10.5040/9780755619399>

BROWN, Kerry (2016): *CEO, China. The Rise of Xi Jinping*. London, Tauris. DOI: <https://doi.org/10.5040/9781350985650>

China Vitae. Elérhető: www.chinavitae.com

Constitution of the Communist Party of China (2017). Elérhető: www.xinhuanet.com/english/download/Constitution_of_the_Communist_Party_of_China.pdf

- HEILMANN, Sebastian ed. (2017): *China's Political System*. Lanham (US-MD), Rowman & Littlefield – MERICS.
- HORVÁTH I. Mihály (2009): Az emberi jogok helyzete a kínai Népköztársaságban. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások. A változó Kína – I. Kína politikai, társadalmi fejlődésének jelene és jövője*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 184–205.
- HUANG Yukon (2017): *Cracking the China Conundrum*. New York (US-NY), Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780190630034.001.0001>
- JORDÁN Gyula (2011): A kínai kormányzati és adminisztratív reform. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások 2009-2010. I. kötet. Kína belső viszonyai*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 128–158.
- JUHÁSZ Ottó (2009): Kína: folyamatosság és változások. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások. A változó Kína – I. Kína politikai, társadalmi fejlődésének jelene és jövője*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 7–31.
- JUHÁSZ Ottó (2016): Kína – hagyomány, modernizáció, nemzeti identitás. In SALÁT Gergely – SZILÁGYI Zsolt szerk.: *Kulturális hagyomány a modern kelet-ázsiai államban*. Budapest, L'Harmattan. 23–36.
- KRAJCZÁR Gyula (2016): Életképesség és hagyomány. A kínai állami tradíciók mint a legitimitás és hatékonyság forrásai. In SALÁT Gergely – SZILÁGYI Zsolt szerk.: *Kulturális hagyomány a modern kelet-ázsiai államban*. Budapest, L'Harmattan. 37–56.
- KRUGMAN, Paul (2016): When China Stumbles. *The New York Times*, 2016. 01. 08. Elérhető: www.nytimes.com/2016/01/08/opinion/when-china-stumbles.html
- KUSAI Sándor Zoltán (2016): Konfuciusz legutóbbi vándorlása és a kínai politikai civilizáció mély áramlatai. In SALÁT Gergely – SZILÁGYI Zsolt szerk.: *Kulturális hagyomány a modern kelet-ázsiai államban*. Budapest, L'Harmattan. 9–22.
- MILLER, Alice (2017): Projecting the Next Politburo Standing Committee. *Hoover Institution China Leadership Monitor*, No. 49. Elérhető: www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/clm49am.pdf
- MILLER, Alice (2018): Only Socialism Can Save China; Only Xi Jinping Can Save Socialism. *Hoover Institution China Leadership Monitor*, No. 56. Elérhető: www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/clm56am.pdf
- MULVENON, James (2018): And Then There Were Seven: The New, Slimmed-Down Central Military Commission. *Hoover Institution China Leadership Monitor*, No. 56. Elérhető: www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/clm56jm.pdf
- NAUGHTON, Barry (2018): Xi's System, Xi's Men: After the March 2018 National People's Congress. *Hoover Institution China Leadership Monitor*, No. 56. Elérhető: www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/clm56bn.pdf
- PEI Minxin (2016): *China's Crony Capitalism: The Dynamics of Regime Decay*. Cambridge (US-MA), Harvard University Press. DOI: <https://doi.org/10.4159/9780674974340>
- RUDD, Kevin (2017): When China Leads. *Project Syndicate*. 2017. 10. 27. Elérhető: www.project-syndicate.org/onpoint/when-china-leads-by-kevin-rudd-2017-10
- RUDD, Kevin (2018a): *Xi Jinping's China, Trump's America and the Future of Australia-China Relations*. (Előadás a La Trobe Egyetemen, 2018. 02. 12.) Elérhető: <http://kevinrudd.com/blog/2018/02/12/kevin-rudd-speaks-to-the-la-trobe-university-china-studies-research-centre>

- RUDD, Kevin (2018b): *Understanding China's Rise under Xi Jinping*. (Előadás a West Point Katonai Akadémián, 2018. 03. 05.) Elérhető: <http://kevinrudd.com/blog/2018/03/05/kevin-rudd-speaks-to-the-us-military-academy-west-point-understanding-chinas-rise-under-xi-jinping>
- SALÁT Gergely (2015a): A mai kínai alkotmány történeti előzményei. In SALÁT Gergely szerk.: *A kínai alkotmány*. Budapest, Typotex. 8–31.
- SALÁT Gergely szerk. (2015b): *A kínai alkotmány*. Budapest, Typotex.
- SALÁT Gergely – SZILÁGYI Zsolt szerk. (2015): *Kínai álom – kínai valóság*. Budapest, Typotex–PANTA.
- SHAMBAUGH, David L. (2008): *China's Communist Party: Atrophy and Adaptation*. Berkeley (US-CA), UC Press.
- SHAMBAUGH, David L. (2016a): *China's Future*. Cambridge, Polity.
- SHAMBAUGH, David L. (2016b): *Chinese Politics in 2016*. (Előadás a George Washington Universityn, 2016. 05. 25.) ELérhető: www.youtube.com/watch?v=DqYtCiJWHxM
- TÁLAS Barna (2011): Mi a kínai modell? In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások 2009-2010*. I. kötet. Kína belső viszonyai. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 297–332.
- VÁMOS Péter (2009): A társadalmi, etnikai, vallási feszültségek és a korrupció kezelése Kínában. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások. A változó Kína – I. Kína politikai, társadalmi fejlődésének jelene és jövője*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 32–84.
- XI Jinping (2017a): *Kína kormányzásáról*. Budapest, Antall József Tudásközpont.
- XI Jinping (2017b): *Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects and Strive for the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era*. (Delivered at the 19th National Congress of the Communist Party of China, 2017. 10. 18.) Elérhető: www.xinhuanet.com/english/download/Xi_Jinping's_report_at_19th_CPC_National_Congress.pdf
- ZHAO Zijang (2009): *Prisoner of the State. The Secret Journal of Chinese Premier Zhao Ziyang*. London, Simon & Schuster.
- Zhonghua Renmin Gongheguo Xianfa* [中华人民共和国宪法] [A Kínai Népköztársaság Alkotmánya. Hatályos teljes szöveg, a KNK Országos Népi Gyűlése által 2018. március 11-én jóváhagyott módosításokkal együtt, egységes szerkezetben.] Elérhető: www.xinhuanet.com/politics/2018lh-/2018-03/22/c_1122572202.htm
- A Kínai Népköztársaság Alkotmánya (Varga Bálint Zsolt ford.) (2015). In SALÁT Gergely szerk.: *A kínai alkotmány*. Budapest, Typotex. 166–200.